

УДК 347.1:340.132

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.2.9>

БРАТЕЛЬ О.Г., БІЛЯНСЬКА Н.В.

ОСТАТОЧНІСТЬ СУДОВОГО РІШЕННЯ В ЦИВІЛЬНІЙ СПРАВІ В КОНТЕКСТІ ВИЧЕРПНОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ЮРИДИЧНОГО ЗАХИСТУ

Стаття присвячена розкриттю проблеми правової природи остаточності судового рішення, його видів та юридичних наслідків його ухвалення. Обстоюється позиція, що ефективний захист цивільних прав осіб перш за все розпочинається і, як правило, має завершуватися на національному рівні. Для цього кожна держава в тому числі й Україна володіє системою юридичних засобів захисту. Наголошується, що вичерпність всіх засобів юридичного захисту (в тому числі і звернення із конституційною скаргою) є поширеним у міжнародній практиці принцип субсидіарності. Обґрунтовується, що мета цього принципу – надати можливість національним органам (насамперед судам) запобігти або виправити порушення, передбачені міжнародними актами. Доведено, що остаточність судового рішення в цивільній справі органічно пов'язується з такими вимогами, як: 1) можливість подальшого руху цивільного процесу (чи перешкоджає процесуальне судове рішення провадженню у справі); 2) вирішення цивільного спору по суті; 3) чи підлягає таке рішення апеляційному оскарженню; 4) набрання рішенням законної сили. Констатовано, що в дослідженні процедури остаточності судового рішення слід враховувати, що: 1) у цивільному процесуальному законодавстві за загальним правилом набрання судовим рішенням законної сили пов'язане з його оскарженням; це оскарження є особливим для різних видів провадження та судових рішень; 2) закон може не передбачати апеляційне оскарження судового рішення; особа може з різних мотивів не скористатися правом на оскарження судового рішення тощо. Встановлено, що, розглядаючи цивільну справу особи по суті, суд може в її рамках постановляти процесуальні рішення з окремих питань, що оформлюються ухвалами, що носять допоміжний характер відносно рішень суду, ухвалених за наслідками розгляду справи особи по суті. Доведено, що вітчизняне цивільне процесуальне законодавство не містить нормативного визначення поняття «остаточне судове рішення у справі особи», водночас ним можуть позначатись як рішення, ухвалені судом по суті справи, так і постановлені у процесі її розгляду та вирішення. Остаточними судовими рішеннями є такі, що набрали законної сили і є обов'язковими до виконання, їх подальше оскарження неможливе.

Ключові слова: цивільний процес, ухвала, рішення суду, остаточність судового рішення, апеляційний перегляд, касаційне оскарження, вичерпність засобів, юридичний захист.

The article is devoted to the disclosure of the problem of the legal nature of the finality of a court decision, its types and legal consequences of its adoption. It is argued that the effective protection of the civil rights of individuals begins first and should generally end at the national level. To this end, every state, including Ukraine, has a system of legal remedies. It is emphasized that the exhaustiveness of all remedies (including the appeal with a constitutional complaint) is a common principle of subsidiarity in international practice. It is justified that the purpose of this principle is to enable national authorities (primarily courts) to prevent or correct violations provided for by international instruments. It is proved that the finality of a court decision in a civil case is organ-

© БРАТЕЛЬ О.Г. – кандидат юридичних наук, доцент (Адвокатське бюро «Олександр Братель»)

© БІЛЯНСЬКА Н.В. – кандидат юридичних наук, доцент (Національна академія внутрішніх справ)

ically connected with such requirements as: 1) the possibility of further movement of civil proceedings (or prevents procedural court decisions from proceeding in the case); 2) resolution of a civil dispute on the merits; 3) whether such a decision is subject to appeal; 4) entry into force of the decision. It is stated that in the study of the procedure of finality of a court decision it should be taken into account that: 1) in civil procedural legislation, according to the general rule, the entry into force of a court decision is related to its appeal; this appeal is special for different types of proceedings and court decisions; 2) the law may not provide for an appeal against a court decision; a person may, for various reasons, not exercise the right to appeal against a court decision, etc. It is established, while considering a civil case of a person on the merits, the court may, within its framework, make procedural decisions on certain issues, which are formalized by decisions that are ancillary to court decisions made as a result of consideration of the case on the merits. It is proved that the domestic civil procedural legislation does not contain a normative definition of the term «final court decision in a person's case», at the same time it can refer to decisions made by the court on the merits and decided in the process of its consideration and decision. Final court decisions are those that have entered into force and are binding, and no further appeal is possible.

Key words: *civil process, decision, court decision, finality of court decision, appellate review, cassation appeal, exhaustion of means, legal protection.*

Вступ. Ефективний захист цивільних прав осіб перш за все розпочинається і, як правило, має завершуватися на національному рівні. Для цього кожна держава в тому числі і Україна володіє системою юридичних засобів захисту, вичерпність яких дозволяє особі подальшу (у необхідних випадках) реалізації захисту на міжнародному рівні, зокрема шляхом звернення до Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Вичерпність всіх засобів юридичного захисту (в тому числі і звернення із конституційною скаргою) є поширеним у міжнародній практиці принцип субсидіарності. Мета цього принципу надати можливість національним органам (насамперед судам) запобігти або виправити порушення, передбачені міжнародними актами. Так, зі статті 13 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) випливає, що у внутрішньому правовому порядку мають бути присутніми ефективні засоби захисту від порушень прав, гарантованих Конвенцією.

У наведеному контексті слід вказати на існування логічних меж вичерпання всіх засобів юридичного захисту, зокрема коли йдеться про відсутність засобів захисту (стаття 55 Конституції України, стаття 13 Конвенції). Це ж стосується випадків серйозних і систематичних порушень конституційних прав: «Правило вичерпання також не застосовується, якщо доведено існування адміністративної практики, що полягає в повторенні дій, несумісних із Конвенцією, і офіційному толеруванні такої практики з боку держави, а її характер такий, що будь-які провадження є даремними і неефективними (Ireland v. UK (1978), para. 159; Akdivar and Others v. Turkey (1996), para. 67; Aksoy v. Turkey (1996), para. 52) [1].

Стан дослідження. Проблеми природи судового рішення, його види та юридичні наслідки ухвалення такого рішення, в тому числі остаточності, перебували і продовжують перебувати у полі наукової уваги таких вчених, як О.Т. Боннер, М.О. Гурвич, І.М. Зайцев, Н.Б. Зейдер, Р.О. Гаврік, К.В. Гусаров, В.В. Комаров, Д.Д. Луспенник, О.С. Ткачук, Г.В. Фазікош та інших. Утім, питання остаточності судового рішення саме в динаміці вичерпання національних засобів юридичного захисту до цих пір не отримало належної наукової уваги у цивілістичній процесуальній доктрині.

Метою статті є розкриття поняття «остаточне судове рішення» в контексті вичерпності національних засобів юридичного захисту.

Результати дослідження. Конституційна гарантія забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення (п. 8 ч. 2 ст. 129 Конституції України), зумовлює необхідність дослідження ієрархічності і вичерпності засобів юридичного захисту. Ключовим сегментом у цьому механізмі є не просто судове рішення, а його специфічна ознака – остаточність. Особливо важливим, на наш погляд, це видається під час цивільно-процесуального захисту суб'єктивних прав осіб, оскільки приватні права осіб як найбільш слабкого учасника суспільних відносин підлягають посиленій правовій охороні.

Остаточність судового рішення в цивільній справі органічно пов'язується з такими вимогами як: 1) можливість подальшого руху цивільного процесу (чи перешкоджає процесуальне судові рішення провадженню у справі); 2) вирішення цивільного спору по суті; 3) чи підлягає таке рішення апеляційному оскарженню; 4) набрання рішенням законної сили.

У свою чергу, в дослідженні процедури остаточності судового рішення слід враховувати також те, що: 1) в цивільному процесуальному законодавстві за загальним правилом набрання судовим рішенням законної сили пов'язане з його оскарженням; це оскарження є особливим для різних видів провадження та судових рішень; 2) закон може не передбачати апеляційне оскарження судового рішення; особа може з різних мотивів не скористатися правом на оскарження судового рішення тощо.

Зокрема, розглядаючи цивільну справу особи по суті, суд може в її рамках постановляти процесуальні рішення з окремих питань, що оформлюються ухвалами. За своєю правовою природою такі рішення носять допоміжний характер відносно рішень суду, ухвалених за наслідками розгляду справи особи по суті; вони створюють необхідні умови для ухвалення й виконання останніх. Метою таких рішень є вирішення поточних питань здійснення цивільного процесу. Для попередження порушень прав фізичних і юридичних осіб у ході судового процесу конституціодавець і законодавець передбачив можливість апеляційного оскарження ряду цих рішень у випадках, коли вони можуть істотно вплинути на реалізацію основних прав і свобод особи. У ЦПК України законодавець передбачив можливість оскаржити процесуальні рішення суду першої інстанції незалежно від ухвалення судового рішення по суті справи. Так, за ч. 1 ст. 353 ЦПК України окремо від рішення місцевого суду в апеляційному порядку можуть бути оскаржені ухвали суду першої інстанції щодо: 1) відмови у видачі судового наказу; 2) забезпечення доказів, відмови в забезпеченні доказів чи скасування ухвали про забезпечення доказів; 3) забезпечення позову, заміни заходу забезпечення позову; 4) скасування забезпечення позову, відмови в скасуванні чи заміні заходів забезпечення позову або відмови у забезпеченні позову; 5) зустрічного забезпечення або зміни чи скасування зустрічного забезпечення; 6) повернення заяви позивачеві (заявникові); 7) відмови у відкритті провадження у справі; 9) передачі справи на розгляд іншого суду; 10) відмови поновити або продовжити пропущений процесуальний строк; 11) затвердження мирової угоди; 12) призначення експертизи; 13) визначення розміру судових витрат; 14) зупинення провадження у справі; 15) закриття провадження у справі; 16) залишення позову (заяви) без розгляду; 17) окремої ухвали; 18) стягнення штрафу в порядку процесуального примусу; 19) внесення або відмови у внесенні виправлень у рішення; 20) відмови ухвалити додаткове рішення; 21) роз'яснення або відмови у роз'ясненні судового рішення; 22) повернення заяви про перегляд заочного рішення; 23) відмови у відкритті провадження за нововиявленими або виключними обставинами, відмови в задоволенні заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами; 24) поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання; 25) виправлення помилки у виконавчому документі або визнання його таким, що не підлягає виконанню; 26) відстрочення і розстрочення, зміни чи встановлення способу і порядку виконання рішення; 27) розгляду скарг на дії (бездіяльність) органів державної виконавчої служби, приватного виконавця; 28) заміни сторони у справі (процесуальне правонаступництво) або сторони виконавчого провадження; 29) повороту виконання рішення суду чи відмови в повороті виконання рішення; 30) звернення стягнення на грошові кошти, що належать іншим особам, чи нерухоме майно, право власності на яке не зареєстровано в установленому законом порядку; 31) тимчасового обмеження у праві виїзду за межі України; 31-1) скасування тимчасового обмеження у праві виїзду за межі України; 32) визначення частки майна боржника у майні, яким він володіє спільно з іншими особами; 33) тимчасового влаштування дитини до дитячого або лікувального закладу; 34) оголошення розшуку відповідача (боржника) або дитини; 35) примусового проникнення до житла; 36) звільнення (призначення) опікуна чи піклувальника; 37) відмови у відкритті провадження у справі про скасування рішення третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу; 38) повернення заяви про скасування рішення третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу; 39) повернення заяви про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду або заяви про визнання і надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу; 40) залишення без розгляду заяви про відновлення втраченого судового провадження; 41) відновлення повністю або частково втраченого судового провадження чи відмови в його відновленні [11].

Отже, поділяючи процесуальні ухвали на такі, що можуть бути оскаржені в апеляційному порядку до вирішення спору по суті, і такі, що не підлягають такому оскарженню, законодавець

виходив з істотності впливу результатів виконання таких ухвал на подальший розгляд справи по суті, прагнучі мінімізувати судові помилки і попередити порушення прав осіб, гарантованих Конституцією України. Водночас процесуальні ухвали хоча й не стосуються сутності справи, але породжують наслідки, що виходять за межі правовідносин, які є предметом коректної цивільної справи. У випадку несвоєчасного оскарження такі процесуальні рішення можуть суттєво обмежити цивільні права та свободи особи, що можуть піддаватися й конституційній охороні, завдаючи останнім шкоди, яку неможливо буде компенсувати в подальшому (так звані незворотні наслідки). Тому заінтересовані особи за задумом законодавця наділяються правом безвідкладного апеляційного оскарження вказаних процесуальних рішень, не очікуючи ухвалення судового рішення по суті цивільної справи.

Підкреслимо, що такий підхід законодавця узгоджується із правовими позиціями Конституційного Суду України та ЄСПЛ, зокрема:

– «реалізація права особи на судовий захист здійснюється, зокрема, шляхом оскарження судових рішень у судах апеляційної інстанції, оскільки перегляд таких рішень в апеляційному порядку гарантує відновлення порушених прав і охоронюваних законом інтересів людини і громадянина. За правовою позицією Конституційного Суду України «правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах» (абз. десятий п. 9 мотивувальної частини рішення КСУ від 30 січня 2003 року № 3-рп/2003) [9];

– «право на судовий захист включає в себе, зокрема, можливість оскарження судових рішень в апеляційному та касаційному порядку, що є однією з конституційних гарантій реалізації інших прав і свобод, захисту їх від порушень і протиправних посягань, в тому числі від помилкових і неправосудних судових рішень» (абз. дев'ятий пп. 2.1 п. 2 мотивувальної частини рішення КСУ від 8 квітня 2015 р. № 3-рп/2015) [8];

– «...згідно з Конституцією України допускається можливість обмеження права на апеляційне та касаційне оскарження рішення суду (пункт 8 частини третьої статті 129), однак воно не може бути свавільним та несправедливим. Таке обмеження має встановлюватися виключно Конституцією та законами України; переслідувати легітимну мету; бути обумовленим суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційним та обґрунтованим. У разі обмеження права на оскарження судових рішень законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію права на судовий захист і не порушувати сутнісний зміст такого права» [8];

– «право на справедливий судовий розгляд може бути обмежене державою, якщо це обмеження не завдає шкоди самій суті права. Так, у рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Осман проти Сполученого Королівства» від 28 жовтня 1998 року вказано, що обмеження не буде сумісним із пунктом 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, «якщо воно не має правомірної мети і якщо відсутнє пропорційне співвідношення між вжитими засобами та поставленою метою»; «право на суд», одним із аспектів якого є право доступу, не є абсолютним і може підлягати обмеженням; їх накладення дозволене за змістом, особливо щодо умов прийнятності апеляційної скарги. Проте такі обмеження повинні застосовуватись з легітимною метою та повинні зберігати пропорційність між застосованими засобами та поставленою метою (пункт 63 рішення «Подбіельські та ППУ Полпуре проти Польщі» від 26 липня 2005 року, пункт 55 рішення «Воловік проти України» від 6 грудня 2007 року) [6].

Необхідно зазначити, що безвідносно до того, чи підлягає процесуальне судове рішення апеляційному оскарженню, особа, справа якої розглядається, згідно з положеннями п. 8 ч. 2 ст. 129 Конституції України має право на апеляційний перегляд справи, в ході якого може бути переглянута не лише остаточне рішення по суті справи, а й законність та обґрунтованість різних стадій процедури його ухвалення.

Тобто встановлена законом заборона оскарження процесуальних рішень суду першої інстанції не виключає їх апеляційного оскарження, а лише передбачає його здійснення одночасно з апеляційним оскарженням рішення суду по суті справи. Таке відкладення є припустимим, якщо воно не перешкоджає нормальному перебігу розгляду справи, а відстрочка в перевірці не призводить до втрати можливості захистити порушене право в суді.

Окрему увагу в контексті розглядуваного питання слід звернути на можливість касаційного оскарження судових рішень. Як вже зазначалося, згідно з пунктом 8 частини другої статті 129 Конституції України однією з основних засад судочинства є забезпечення права на апеляційний

перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення. Конституцієдавець дещо звузив межі «касаційного фільтру» судових рішень, адже попередня редакція вказаної конституційної норми передбачала засадою судочинства забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом.

Згідно із чинним процесуальним законодавством України касаційному оскарженню підлягають (ч. 3 ст. 389 ЦПК України): 2) ухвали суду першої інстанції, вказані у пп. 3, 6, 7, 15, 16, 22, 23, 27, 28, 30, 32 ч. 1 ст. 353 цього Кодексу, після їх перегляду в апеляційному порядку; 3) ухвали суду апеляційної інстанції про відмову у відкритті або закритті апеляційного провадження, про повернення апеляційної скарги, про зупинення провадження, щодо забезпечення позову, заміни заходу забезпечення позову, щодо зустрічного забезпечення, про відмову ухвалити додаткове рішення, про роз'яснення рішення чи відмову в роз'ясненні рішення, про внесення або відмову у внесенні виправлень у рішення, про повернення заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, про відмову у відкритті провадження за нововиявленими або виключними обставинами, про відмову в задоволенні заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, про заміну сторони у справі, про накладення штрафу в порядку процесуального примусу, окремі ухвали [11].

Стосовно нормативного визначення «остаточне судове рішення» зауважимо, що в Конституції України згадується про «остаточність» як властивість судового рішення у справі особи, зокрема у зв'язку з використанням нею всіх національних заходів юридичного захисту (ст. 151-1); а також неможливістю подальшого оскарження такого рішення (пп. 10, 11 п. 16-1 Перехідних положень Розділу XV); нею також передбачено обов'язковість, остаточність та неможливість оскарження рішень та висновків, ухвалених Конституційним Судом України (стаття 151-2).

ЦПК України також неодноразово використовує термін «остаточне» по відношенню до різних процесуальних дій, однак не визначає що є «остаточністю» судового рішення у справі особи. Стосовно судових рішень цей термін подекуди вживається в доволі вузькому значенні, зокрема, остаточними є постанови суду касаційної інстанції (ч. 3 ст. 419 ЦПК України). Отже, остаточність судового рішення у справі пов'язана не стільки з неможливістю його оскарження, скільки з набранням ним законної сили та обов'язковістю. У практиці ЄСПЛ остаточність судового рішення також зумовлена набранням ним законної сили, обов'язковістю до виконання, неможливістю подальшого перегляду, оскільки принцип остаточності судового рішення тісно пов'язаний із принципом правової певності. Так, ЄСПЛ у справі «Брумареску проти Румунії» зазначив, що «...одним з основних аспектів верховенства права є принцип правової певності, який вимагає, крім іншого, щоб у випадках, коли суди винесли остаточне рішення з якогось питання, їхнє рішення не підлягало сумніву». У згаданій справі суд вказав, що рішення суду першої інстанції стало остаточним і скасування не підлягало, а Верховний суд Румунії «звів нанівець увесь судовий процес, який закінчився ухваленням остаточного судового рішення, «що не підлягає скасуванню», а отже, *res judicata*, і, більше того, що воно вже було виконане» (пп. 61, 62) [7].

Питання остаточності судових рішень періодично піднімається і в доктрині. Так, В.В. Комаров вказує, що остаточність рішень суду, тобто неможливість піддавання їх сумніву, є одним із фундаментальних процесуальних аспектів принципу правової визначеності. Остаточність судового рішення в механізмі інстанційності судової влади та наявності перевірок проваджень цивільного судочинства передбачає як умову диференціацію повноважень кожної судової інстанції та неможливість дублювання їх функцій. У контексті принципу правової визначеності судове рішення, що набуло чинності, має бути остаточним і може бути переглянуто лише у виняткових випадках з підстав об'єктивного, а не суб'єктивного характеру і у порядку, визначеному процесуальним законом [5, с. 71].

Так, у справі Світлана Науменко проти України, продовжує В.В. Комаров, ЄСПЛ прямо посилається на принцип *res judicata* щодо остаточності судового рішення, недопустимості повторного розгляду вже раз вирішеної справи в контексті того, що жодна зі сторін не повинна вимагати перегляду остаточного і зобов'язувального судового рішення лише з метою повторного слухання та прийняття нового рішення по справі. Повноваження вищих судів на розгляд справи в порядку нагляду має використовуватися для виправлення юридичних помилок, помилкових рішень, але не замінювати переглядом. До розгляду справи в порядку нагляду не повинні ставитися як до прикритої апеляції, а лише можливість двох поглядів з одного питання не є підставою для повторного розгляду справи. Відхилення від цього принципу виправдовується лише за наявності обставин суттєвого і непереборного характеру» [5, с. 85].

К.В. Гусаров у монографії «Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядках» вживає термін «остаточність законної сили судового рішення» [4], що, на нашу думку, є більш вдалим для розуміння змістовного навантаження цього поняття. «Остаточність» рішення передбачає неможливість повторного судового розгляду цивільної справи між особами, що брали участь при первинному розгляді цивільно-правового спору. К.В. Гусаров, з посиланням на В.М. Жуйкова, підкреслює, що «остаточним» рішенням у справі, виходячи із змісту п. 1 ст. 35 Конвенції, слід вважати рішення суду першої або другої інстанції, що набрало законної сили: рішення (ухвала) суду першої інстанції – після спливу строку його оскарження чи після залишення його без змін судом другої інстанції; рішення (ухвала) суду апеляційної інстанції або ухвалу суду касаційної інстанції про відміну рішення (ухвали) суду першої інстанції і винесення нового рішення (ухвали) або про зміну рішення (ухвали) суду першої інстанції – з дня його винесення. Водночас Європейський суд не визнає провадження в цивільних справах у порядку нагляду, що розглядаються судами загальної юрисдикції, ефективним засобом правового захисту по змісту п. 1 ст. 35 Конвенції, із закінчення якого повинен обчислюватися встановлений у цій статті шестимісячний термін [4, с. 83].

В іншій роботі К.В. Гусаров пов'язує зміст остаточності судового рішення із законною силою акта правосуддя. Зазначені властивості судового рішення та їх процесуально-правові наслідки є, на його думку, ідентичними. При цьому він акцентує увагу на тому, що термінологія європейського законодавства (наприклад, Цивільний процесуальний кодекс Греції поряд із остаточністю судового рішення оперує поняттям «безповоротне» судове рішення) настання юридичних наслідків пов'язує з остаточністю судового рішення за відсутності терміна «законна сила», притаманного пострадянському процесуальному законодавству [3, с. 124].

Слушним, на нашу думку, є й інше застереження К.В. Гусарова, що при визначенні остаточності судового рішення також необхідно враховувати особливості перегляду окремих категорій справ, оскільки в багатьох випадках касаційний перегляд не допускається. У вказаних випадках у разі оскарження судового рішення останнє набуває властивостей остаточності після апеляційного перегляду судового рішення [3, с. 125].

У свою чергу, Р.О. Гаврік розглядає остаточність судового рішення як статичний елемент його законної сили. Остаточність рішень суду забезпечується, на його думку, незмінністю, неспростовністю та виключністю рішення суду, а остаточність, у свою чергу, забезпечує визначеність у правах та обов'язках осіб, які брали участь у справі, та правовідносин між ними. Із моменту набрання рішенням суду законної сили воно стає остаточним, а обставини та правовідносини, що встановлені в рішенні суду, не можуть бути предметом перегляду по суті. Права та обов'язки, встановлені судом у рішенні, що набрало законної сили, а також відповідні правовідносини між сторонами стають остаточно визначеними. Ні сторони, ні сам суд не мають права змінити рішення суду, що набрало законної сили, та не можуть ігнорувати владний припис, встановлений цим рішенням [2, с. 7–9].

Висновки. Остаточність судового рішення в цивільній справі органічно пов'язується з такими вимогами як: 1) можливість подальшого руху цивільного процесу (чи перешкоджає процесуальне судове рішення провадженню у справі); 2) вирішення цивільного спору по суті; 3) чи підлягає таке рішення апеляційному оскарженню; 4) набрання рішенням законної сили.

У дослідженні процедури остаточності судового рішення слід враховувати також те, що: 1) у цивільному процесуальному законодавстві за загальним правилом набрання судовим рішенням законної сили пов'язане з його оскарженням; це оскарження є особливим для різних видів провадження та судових рішень; 2) закон може не передбачати апеляційне оскарження судового рішення; особа може з різних мотивів не скористатися правом на оскарження судового рішення тощо.

Вітчизняне цивільне процесуальне законодавство не містить нормативного визначення поняття «остаточне судове рішення у справі особи», водночас ним можуть позначатись як рішення, ухвалені судом по суті справи, так і постановлені у процесі її розгляду та вирішення. Остаточними судовими рішеннями є такі, що набрали законної сили і є обов'язковими до виконання, їх подальше оскарження неможливе.

Список використаних джерел:

1. Водянніков О. Відчиняючи двері Конституційного Суду: конституційна скарга як нова можливість захисту конституційних прав. URL : https://ukr.lb.ua/blog/oleksandr_vodennikov/371421_vidchinyayuchi_dveri_konstitutsiyynogo.html.

2. Гаврік Р.О. Законна сила судових рішень у цивільних справах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук, 12.00.03. Київ, 2011. 20 с.
3. Гусаров К.В. Вплив конституційної скарги на остаточність судового рішення та вичерпання національних засобів юридичного захисту у цивільному процесі. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 1(88). С. 120–129.
4. Гусаров К.В. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядках : монографія. Харків : Право, 2010. 352 с.
5. Комаров В.В. Цивільне процесуальне законодавство у динаміці розвитку та практиці Верховного Суду України. Харків : Право, 2012. 624 с.
6. Рішення Європейського суду з прав людини «Воловік проти України» від 6 грудня 2007 року. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_336.
7. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Брумареску проти Румунії» від 28 листопада 1999 року: URL : <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?Aldx=307>.
8. Рішення Конституційного Суду України від 8 квітня 2015 р. № 3-рп/2015 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої етап і 171-2 Кодексу адміністративного судочинства України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-15#Text>.
9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 120, частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора) від 30 січня 2003 року № 3-рп/2003. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-03#Text>.
10. Цивільний процесуальний кодекс України в редакції Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 3 жовт. 2017 р. № 2147-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436.
11. Цивільний процесуальний кодекс України в редакції Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 3 жовт. 2017 р. № 2147-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436.